

CARPE DIEM, АДЖЕ НІЧОГО ІНШОГО
ТОБІ НЕ ЛИШАЄТЬСЯ
Роздуми про миттєвість педагогічної професії
на тлі квазірецензії на кінофільм
«Спілка мертвих поетів»

*...carpe diem, quam minimum credula postero*¹.

ГОРАЦІЙ

Хіба є сенс писати рецензію на фільм, якому понад 25 років, і на який вже написано сотні рецензій? Об'єктивно — ні. Втім, для кожного з нас вік мистецького твору починає свій відлік від нашого першого знайомства з ним, першого перегляду, прослуховування, сприйняття. Так сталося, що моє перше знайомство з фільмом «Спілка мертвих поетів» (1989, реж. Пітер Вір), що відбулося нещодавно, припало на час активних роздумів про сутність педагогічної професії — моєї професії. Саме тому дозволю собі поміркувати вголос (вбукву?) на цю тему.

У фільмі, що змальовує життя Сполучених Штатів середини ХХ століття, ми бачимо елітний закритий навчальний пансіон для хлопців, який є підготовчим щаблем до вищої школи. Головні герої стрічки — 17 річні учні одного зі старших класів. Фрагментарно спостерігаємо місцевих викладачів у своїх природних умовах — веденні занять. Кожен із них намагається відповідати чотирирісльному гаслу школи: «Традиція. Честь. Дисципліна. Досконалість». В образах цих викладачів зміст цього гасла читається так: «Непорушну традицію підтримуй із честю, залізна дисципліна тобі в поміч, — так і досягнеш досконалості». Якими ж методами послуговуються «традиційні» викладачі? Консервативні стандар-

¹ ...лови мить, якнайменше вір прийдешньому.

ти, заучування, механічні тренажі, «до завтра відповіді на перші 20 запитань», «звіт кожного тижня», «хто хоч раз не виконає домашнього завдання, отримає на бал менше за півріччя».

І раптом у педагогічному колективі опиняється новий викладач літератури — колишній випускник цього ж пансіону (а потім і Кембриджського університету) Джон Кітінг.

Кітінг з'являється в аудиторії насвистуючи. Пройшовши через клас і вийшовши в інші двері, він раптом зазирає з коридору і каже: «Ходімо!». Хлопці ошелешені. У перші секунди свого знайомства з учнями Кітінг зруйнував втовкмачений в їхні голови образ і манеру поведінки педагога, традиційні способи спілкування в моделі «викладач — учень», усталені умови проведення занять. Опинившись у коридорі, поза навчальною аудиторією, і тим самим символічно знявши з себе «обладунки професора», Кітінг дуже тонко представляє себе учням, поєднуючи власну презентацію зі знайомством з хлопцями. А пропонуючи звертатись до себе віршованим рядком «О капітане, мій капітане», Кітінг прогностично окреслює свою роль у всьому подальшому спілкуванні. І саме в цій розмові вперше лунає крилатий вислів «carpe diem»: викладач заохочує хлопців пам'ятати про смерть і не нехтувати жодною миттю свого життя, а потім налаштовує їх почути ці ж слова і від спочилих вже колишніх учнів школи, зображених на архівних фотографіях.

В одному з найкращих епізодів фільму Кітінг читає разом з учнями вступну статтю до «Поетичної хрестоматії» під назвою «Розуміння поезії». Поки учень читає текст, Джон малює на дошці графік, про який ідеться у статті і який, на думку автора, допоможе читачеві визначити математичним методом «міру величі» кожного вірша. Після завершення тексту іронічний Кітінг проголошує: «Лайно», — і наполягає, аби учні вирвали цю статтю з хрестоматії. Далі ми спостерегаємо фактично акт вандалізму, ініційований учителем: хлопці в запалі починають виривати сторінки книг, але в цей момент Джон пояснює їм, для чого це робиться, і чому саме зараз такий важливий цей «бунт на кораблі», адже мета педагога — навчити юнаків мислити самостійно, занурюватися у зміст слів і ідей, які, на його думку, мо-

жуть змінити світ. Саме тому затверджена вищими інстанціями хрестоматія для навчального процесу може бути недосконалою. І саме тому перша у шкільному гаслі «традиція» може і повинна трансформуватися і змінюватися — на вимогу часу.

Втім, після драматично-гротескної феєрії з вириванням сторінок контрастом йде глибокий, навіть лірико-філософський епізод, який Кітінг називає «розкриттям таємниці»: учитель пояснює хлопцям, чому люди пишуть і читають вірші, чому людині, крім бізнесу, професійних обов'язків, побутових клопотів, потрібні романтика, любов, поезія. Сцена завершується стрижневим запитанням, яке ставить Джон хлопцям: «Який рядок ви впишете у власну п'єсу життя?».

Які ж форми і методи застосовує у навчальному процесі сам Кітінг? Вивчення Шекспіра він перетворює на справжній театр одного актора. Інше заняття проводить на спортивному майданчику, де намагається прищепити учням відчуття фізичної і психоемоційної органіки, існування в ритмі музики і віршів, одночасне сприйняття словесної і тілесної дії. На уроці, де учні читали перед класом власні спроби віршування, Кітінг утнув чудовий експеримент з боязким, сором'язливим Тодом, змусивши його не лише повірити у власні сили, а й відкривши в ньому величезний потенціал до творчо-вольових актів. Ще одне заняття Джон проводить у дворі школи, де пояснює хлопцям ідеї нонконформізму і закликає їх іти своїм шляхом, не втрачати себе у натовпі.

Окремою лінією фільму проходять стосунки Джона з іншими — «традиційними» — викладачами та керівництвом школи. Вони не розуміють підходів Кітінга, і на його «Я хочу навчити хлопців вільно мислити» відповідають лише цинізмом і сарказмом. Підготувати хлопців до вступу до університету — ось їхня єдина мета, решта — від лукавого. А коли директор школи звинувачує нового викладача у відсутності ортодоксальних методів навчання і виховання, тут уже Кітінг іронічно глузує, що метод директора (який щойно покарав одного з хлопців биттям власноруч), безумовно, залишив на учневі незабутній відбиток.

Одним із ключових моментів фільму є епізод, де Кітінг у навчальному класі заліз на стіл, аргументуючи це тим, що треба дивитися

на речі з різних точок зору. Спонукаючи учнів повторити цей вчинок, вчитель говорить: «Коли ви вважаєте, що в чомусь добре розбираєтеся, — подивіться на це з іншої точки зору». Які важливі слова! Далі Джон говорить про читання, звертаючи увагу учнів: найважливішим у цьому процесі є не те, що думає автор (цим не треба перейматися, стверджує він), а те, що думають вони самі. Абсолютно щиро Кітінг закликає учнів віднайти власний голос, зрозуміти, до чого лежать їхні душі.

Знайшовши у бібліотеці випускний альбом свого вчителя, хлопці дізнаються, що він у студентстві був членом «Спілки мертвих поетів». Заінтриговані учні змушують Джона розповісти про це об'єднання і здивовано дізнаються, що однокашники їхнього викладача проводили свій вільний час за читанням чужих і власних поезій, знаходячи в цьому сенс буття. Один із хлопців — творчо обдарований, емоційно відвертий і романтично налаштований Ніл — захоплюється ідеєю відродити «Спілку», підбиваючи інших шістьох однокласників утворити аналогічний гурток. І незабаром це нове об'єднання починає своє нічне життя.

У екваторі фільму — чудовий за своєю емоцією епізод: хлопці грають у футбол, Кітінг — суддя-диригент, а за кадром звучить бетховенська «Ода до радості», підсилюючи кадр щирою величчю. Цей епізод сприймається як перша активно-позитивна кульмінація — свідчення братерства юнаків, які здобули сенс у дружбі і спілкуванні під крилом надійного друга-наставника.

Є у фільмі і трагедійна кульмінація. Той самий талановитий і чутливий Ніл, який одним із перших довірився Кітінгу, так само одним із перших спробував і віднайти власний голос, вхопити свою мить. Побачивши оголошення про кастинг акторів до театральної постановки, Ніл розуміє: ось воно — його «carpe diem». Юнак іде на проби і отримує одну з головних ролей у шекспірівському «Сні літньої ночі». Хлопця не зупиняє думка про те, що він буде жорстоко покараний батьком за таку ініціативу, адже той бачить сина лікарем і забороняє будь-які позакласні забавки. Ніл навіть вдається до обману, підробляючи лист-дозвіл від батька: це все здається йому дрібницею, адже головним є те, що він впіймав мить! Він зробив те, про що говорить обожнюваний ним Кітінг: «Carpe diem, — повторює Ніл собі, — carpe diem!»

Глибокого змісту сповнений діалог Кітінга і Ніла напередодні прем'єри вистави, в якій батько, все ж дізнавшись про плани сина, заборонив йому грати: як справжній наставник, якому не байдужа доля свого вихованця, Джон знаходить найважливіші слова, які дають сили і надихають юнака на ще одну розмову з татом. «Ти вільна людина», — проникливо лунають слова вчителя.

Коли після тріумфального дебюту друзі, аплодуючи, кричать Нілові: «*Carpe diem!*», — хлопець почувається абсолютно щасливим. Схвалення викладача звучить теж дуже щиро, але батько зупиняє захопленого Кітінга і забирає сина. Вдома батько повідомляє Нілу, що переводить його до іншого пансіону, після якого син піде вчитися на лікаря. Подію, що трапляється вночі, — самогубство Ніла — можна трактувати по-різному: як несвідомий крок слабкої людини; як свідомий крок сильної людини; як вчинок учня, який так і не зрозумів свого вчителя по-справжньому; як пік вічно кризових стосунків «батьки — діти» і ще якось. На мою думку, Ніл, який глибоко відчув пробудження власного «Я», у той момент зрозумів (можливо, і помилково!), що мрія всього його життя так і залишиться мрією. І саме тому він вирішив буквально приєднатися до «Спілки мертвих поетів», не знаходячи в собі сил йти проти свого життєвого призначення. А якщо не можна жити — лишається вмерти.

Фінальний епізод фільму вражає своїм драматизмом і емоційністю: звільнений Кітінг заходить за особистими речами до класу, де літературу його хлопцям викладає директор школи. (На тлі трагедії, яка відбулася, комічно-саркастичним контрастом сприймається епізод читання тієї самої вступної недолугої статті про розуміння поезії.) Збентежений Тод, тихий і скромний хлоп'яга, не стримуючись, кричить Джону, що їх змусили підписати звинувачувальні папери, після чого зі словами «О капітане, мій капітане» застрибує на парту. Знервований директор намагається встановити у класі порядок, але услід за Тодом кілька учнів повторюють цей вчинок. Контрапунктом ми розуміємо, що чотирислівне гасло школи набуває нового вигляду: «Корегування традицій не заплямовує честі, а однією дисципліною не досягнеш досконалості». У останніх кадрах фільму хлопці дивлять-

ся на свого капітана згори вниз, а він на них — знизу вгору, та насправді усі вони перебувають у цей момент над ситуацією, над традицією, над дисципліною — настільки «над», що в змозі ввіймати і не випустити своєї миті.

То у чому ж «carpe diem» сучасного педагога? Чи є у нього *завтра*? І яке у нього *сьогодні*?

Можна було б припустити, що завтра — це мої студенти, які понесуть у своє життя паростки «розумного, доброго, вічного», посіяного у нашому з ними спілкуванні. Втім, я не дуже в це вірю. Найцінніше у моїй роботі — це мить спільного перебування в одному просторі, контакт наших очей і, не побоюся гучного слова, дотик душ. Якщо я і ще хтось опинилися одночасно в одному просторі, і це не випадок, а свідомий вибір, — отже, ми одне одному потрібні, і, значить, важлива саме ця мить, а ніяке не завтра. Ми проживаємо своє життя зараз, і самі обираємо, з ким і як пережити цю конкретну мить.

Колись я поставила запитання своїм студентам: «Що для вас важливіше в навчальній аудиторії: спілкування особистостей чи отримані знання?» Не буду приховувати: відповіді здивували. Вони розділилися навіть не 50/50, більшість обрала саме знання. Для мене це було дивно. У нашу інформаційну епоху розумна людина сама може навчитися всього — я в цьому переконана (було б бажання, самоорганізація, самодисципліна, час і гроші). Хіба можна, обираючи між спілкуванням і записуванням фактів з підручника, віддати перевагу другому?

У цьому контексті я пригадала свою першу пару першого дня навчання в інституті. Викладач почав лекцію, але це була не лекція, а дивовижна суміш бесіди, роздумів вголос, дружнього спілкування, і основною метою цієї суміші (як я тепер вже розумію) було заохочення нас думати. Ціла аудиторія першокурсників дивилася на викладача, в прямому сенсі слова, роззявивши рота. Відчуття, яке я тоді пережила, залишилося зі мною назавжди — це був психоемоційний конфлікт: розуміння того, що треба зафіксувати кожне слово, яке зараз лунає з вуст викладача, і усвідомлення того, що відірвати погляд від нього, аби опустити очі і почати конспектувати, — просто неможливо. Звісно, пізніше я навчилася це поєднувати, але саме тоді, на тій пер-

пій парі першого вересня першого курсу я зрозуміла (ще підсвідомо), що таке педагогіка. І потім, впродовж всього навчання, я ніколи не йшла «на предмет», йшла винятково «на людину».

Сучасний педагог повинен бути саме такою людиною, «на яку йдуть» студенти. І не лише тому, що викладач (як Кітінг) руйнує сталі догми заради життя, яке не стоїть на місці, а тому, що він відкриває молодому поколінню нові горизонти, показуючи, що в нашому житті є первинним, а що — другорядним.

Водночас, Кітінг і навчав учнів, і вчився разом з ними. Це повинно стати надважливою рисою сучасного педагога, який не дозволяє собі снобізму, впертості, зверхності, самозакоханості.

Аналіз образу Джона Кітінга доводить, що сила сучасного педагога не так в оригінальності думки і педагогічних підходів, як у вірі в своїх учнів, вірі в унікальність і талант кожного. Традиційна освіта і колективний розум часто нівелюють пориви молодості, затискаючи юнацтво у прокрустове ложе спільної свідомості, тому дійсно важливо підтримати розвиток кожної індивідуальності, паралельно навчаючи спокійного, комфортного (хай і не завжди дружнього) співіснування з іншими такими ж індивідуальностями.

І якщо педагог декларує, що найбільшою сміливістю є відвага бути самим собою і жити власним розумом, то він сам і повинен явити студентам приклад такої особистості. Безумовно, маніфест свободи і самостійності складав сутність педагогіки Кітінга. Утім, він не сказав своїм учням, що на цьому шляху виникне безліч соціальних, психологічних, комунікативних суперечностей, — отож, сучасний педагог не повинен оминати і цього.

Безумовно, сучасному студентові дуже важливо знайти свого Вчителя, який відкриє шлях до самоідентифікації, віри, світла, добра, знань. Але не менш важливим буде прагнення самого педагога віднайти цього Вчителя в собі — саме це я і хочу побажати усім, причетним до педагогічної професії.

Завершити це есе хочу присвятою: саме так, перекинувши з ніг на голову чи навпаки, я розмішую присвяту в кінці, а не на початку. У ці дні, коли пишеться цей текст (серпень 2015), згадуємо першу річ-

ницю з дня смерті актора Робіна Вільямса, котрий зіграв у фільмі головну роль — викладача Джона Кітінга. Чи впіймав Вільямс свою мить у житті, чи був задоволений своєю долею, можна лише здогадуватися. Втім, беззаперечним є те, що у «Спілці мертвих поетів» актор втілив безсмертний образ Учителя з великої літери, педагога, якого хочеться наслідувати, людини, для якої педагогічна діяльність стала не «справою життя», а життям як таким.

Катерина Ігорівна Станіславська, доктор мистецтвознавства, професор, професор кафедри сценічного та аудіовізуального мистецтва Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва

Carpe diem, адже нічого іншого тобі не лишається. Роздуми про миттєвість педагогічної професії на тлі квазірецензії на кінофільм «Спілка мертвих поетів»

Анотація. Представлений текст за жанром є мікстом статті, рецензії, нарису, есе. За змістом це роздуми сучасного викладача вищої школи про сутність і цінність педагогічної професії. Автор розглядає образ педагога Джона Кітінга — головного героя фільму «Спілка мертвих поетів» у контексті нестандартних підходів до навчання і виховання молоді; зупиняється на описі та аналізі окремих епізодів фільму, в яких якнайкраще виявляється педагогічний талант Кітінга; наводить паралелі із навчальним процесом у сучасній вищій школі. На основі власного педагогічного досвіду автор розмірковує, у чому полягає *сьогодні і завтра* сучасного педагога. Автор займає позицію героя нарису Джона Кітінга, який проголошував: «Carpe diem!» («Лови мить!»), спонукаючи своїх учнів цінувати кожну мить життя та бути самостійними, вільними і в думках, і у вчинках. Нарис присвячено пам'яті видатного актора Робіна Вільямса, що втілив на екрані образ професора Кітінга.

Ключові слова: carpe diem, кінофільм «Спілка мертвих поетів», Робін Вільямс, педагогічні прийоми і методи.

Екатерина Игоревна Станиславская, доктор искусствоведения, профессор, профессор кафедры сценического и аудиовизуального искусства Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Carpe diem, ведь ничего другого тебе не остаётся. Размышления о мгновенности педагогической профессии на фоне квазирецензии на фильм «Общество мёртвых поэтов»

Аннотация. Представленный текст по жанру представляет собой микст статьи, рецензии, очерка и эссе. По содержанию это размышления современного преподавателя высшей школы о сущности и ценности педагогической профессии. Автор рассматривает образ педагога Джона Китинга — главного героя фильма «Общество мёртвых поэтов» в контексте нестандартных подходов к обучению и воспитанию молодежи; останавливается на описании и анализе отдельных эпизодов фильма, в которых лучше всего проявляется педагогический талант Китинга; приводит параллели с учебным процессом в современной высшей школе. На основе собственного педагогического опыта автор размышляет, в чем заключается *сегодня* и *завтра* современного педагога. Автор занимает позицию героя очерка Джона Китинга, провозглашавшего: «Carpe diem!» («Лови момент!»), побуждая своих учеников ценить каждое мгновение жизни и быть самостоятельными, свободными и в мыслях, и в поступках. Очерк посвящен памяти выдающегося актера Робина Уильямса, воплотившего на экране образ профессора Китинга.

Ключевые слова: carpe diem, кинофильм «Общество мёртвых поэтов», Робин Уильямс, педагогические приемы и методы.

Kateryna I. Stanislavska, DSc, Prof., professor of the Stage and Audiovisual Art Department of the National Academy of Leading Personnel of Culture and Arts

Carpe Diem, Because Nothing Else Is Left to You. Reflections About Fleetingness of Teaching Profession Against Along with the Quasi-Review on the Dead Poets Society Film

Summary. The present text is of a mixed genre: an article, a review and an essay. This is reflection about a contemporary high school teacher, about the nature and value of the teaching profession. The author examines the image of the teacher John Keating — the protagonist of the film «Dead Poets Society» in the context of innovative approaches to teaching and education of young people; stops on the description and analysis of specific episodes, where Keating's teaching talent appears best; suggests parallels with the educational process in contemporary high school. Based on her own educational experience, the author reflects, what is *today* and *tomorrow*

of the modern teacher. The author embraces the position of the essay's hero John Keating, who declared, «Carpe Diem!», encouraging his students to appreciate every moment of life and to be independent, free in thoughts and deeds. The essay is dedicated to memory of the great actor Robin Williams, who played Professor Keating in the film.

Keywords: carpe diem, the *Dead Poets Society* film, Robin Williams, pedagogical techniques and methods.